

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Untitled

Heuvel, M.E.N. van den; Lem, G.A.C. van der; Ommen, K. van; Tilanus, L.; Vrolijk, A.J.M.; Wamar, G.

Citation

Heuvel, M. E. N. van den, Lem, G. A. C. van der, Ommen, K. van, Tilanus, L., Vrolijk, A. J. M., & Wamar, G. (2010). *Untitled* (Vol. 8). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15762>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15762>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

In dit nummer

Armeense drukkunst in Amsterdam » 1

Arabic Manuscripts of the Tunisian teacher of Clenardus » 3

Oud-Nederlandsche kunst te Brugge in 1902 » 5

Over het Javaanse handschrift Or. 6203h » 6

Cesare Vecellio's Book of Costumes » 8

Mersius' antiquarian works and 17th century Athens » 9

400,000 'Hidden' Dissertations in Leiden » 12

In memoriam Janno van Tatenhove » 14

De oplettende lezer:

Ooit gehoord van Petrus Scriverius? » 16

Armeense drukkunst in Amsterdam

Jos Weitenberg (Emeritus hoogleraar Armeens, Universiteit Leiden)

Dit jaar is het 350 jaar geleden dat er voor het eerst in Amsterdam een Armeens boek gedrukt werd. In de nieuwe tentoonstellingsruimte in de UB wordt vanaf 6 mei een indruk gegeven van de rijkdom van het Leidse bezit aan Armeense manuscripten en gedrukte werken.

Armeens kent een eigen alfabet van 38 letters. Het schrift werd rond het jaar 402 uitgevonden door een geestelijke, (Mesrob) Maštoč, die geïnspireerd werd door de behoefte om religieuze teksten, met name de Bijbel, toegankelijk te maken voor de eigen bevolking. In de eerste jaren na de bekering van Armenië tot het christendom in het begin van de vierde eeuw werden lezingen en gebeden tijdens de vieringen in het Syrisch of Grieks uitgesproken en ter plekke vertaald in het Armeens.

De vier Evangeliën. Armeens handschrift uit de 16e eeuw, in 1906 geschonken door J. Rendel Harris. f. 225v: De Heilige Johannes dicteert zijn evangelie. f. 226r: rijk geïllumineerd begin van het Johannesevangelie. [UBL Or. 5489].

De editio princeps van de Armeense Bijbel, in 1666 gedrukt in Amsterdam door bisschop Oskan Erewanc i en geïllustreerd door Cristoffel van Sichem. p. 1: Opening van het Boek Genesis. [UBL 1367 D 12].

Het alfabet werd het vehikel van een uitgebreid vertaalprogramma (de bijbelvertaling werd ca. 435 afgesloten) en een onafgebroken drager van literatuur tot nu toe. Door de uitvinding van het Armeense alfabet, onlosmakelijk verbonden met de Armeense identiteit, kreeg Armenië in politiek opzicht een eigen stem tussen het Romeinse (later Byzantijnse) imperium en het Perzische rijk.

De contacten tussen Armenië en Europa zijn nooit volledig verbroken. Ze werden geïntensiveerd in de kruisvaarderstijd toen de route naar het Heilige Land liep via het Westarmeense koninkrijk van Cilicië (1073-1375). De ontwikkeling van Armenië begon weer parallel te lopen met die van Europa tijdens de Perzische (1502-1828) en Ottomaanse (1514-1915) overheersing.

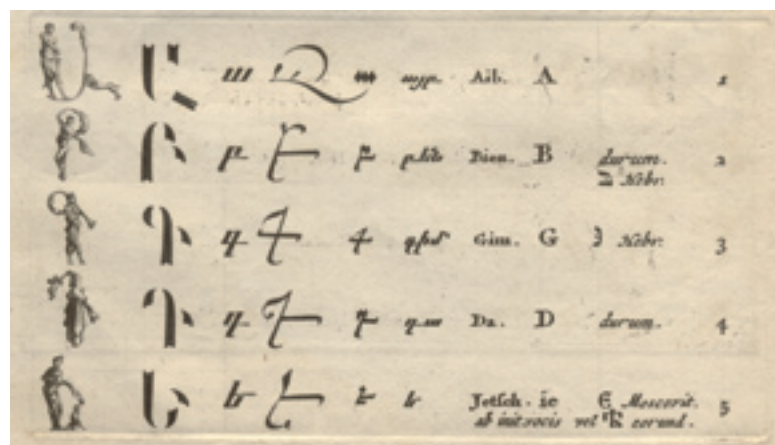
De ontwikkeling van de Armeense drukkunst vanaf 1511 kwam tot stand door dezelfde combinatie van religieuze motieven en de behoefte aan een eigen identiteit. De geografische spreiding van de Armeense drukkerijen is een weerspiegeling van de achtergrond van de drukkers en hun

opdrachtgevers. In grote lijnen kunnen we onderscheiden: de eerste Armeense drukkers in Venetië (16de eeuw), de drukken van Europese oriëntalisten (16de-17de eeuw), de drukken van de *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* in Rome en van rooms-katholieke missionarissen (16de-18de eeuw) en de drukken van de Armeense handelskolonies (17de-18de eeuw). Deze groepen opereerden vrijwel onafhankelijk van elkaar. De 18de en 19de eeuw worden gedomineerd door de activiteiten van de Armeense kloosterorde der Mechitaristen (genoemd naar hun stichter, Mecht'ar van Sebaste (huidig Sivas, 1676-1749). De orde opereerde vanuit het eiland San Lazzaro bij Venetië (vanaf 1715) en later, na een interne splitsing, ook vanuit Wenen (vanaf 1811). In het Trans-Kaukasus gebied (Tiflis, Shushi, Erewan) worden Armeense boeken pas in de loop van de 19de eeuw gedrukt.

Amsterdam

Aan het begin van de 17de eeuw kwam in Iran een rijke Armeense handelsklasse op die van de Perzische vorst Sjah Abbas I (1571-1629) het staatsmonopolie kreeg op de internationale zijdehandel. Het eindpunt van deze zijdehandel lag in Amsterdam, waar een Armeense kolonie ontstond. De vroege Armeense boekdrukkunst kwam tot bloei in 1658-1718 en concentreerde zich in Amsterdam, gefinancierd met geld van de Armeense kooplieden uit Iran. De handelaren hadden behoefte had aan handleidingen, praktische gidsen, grammaticas en woordenboeken. De Armeense geestelijkheid zag het belang in van een bredere verspreiding van religieuze traktaten en vooral de Bijbel.

In Amsterdam waren in die periode twee Armeense drukkerijen actief. De eerste drukkerij, 'de Heilige Ejmiacin en de Heilige Strijder Sargis', werd opgericht door Matt'eos Careci, daartoe gestuurd door de Armeense *katholikos* (patriarch). Het eerste resultaat was de vervaardiging van een goed Armeens font, dat tot stand kwam in

De *Thesaurus linguae Armenicae* van de Duitse geleerde Joachim Schroeder, in 1711 gedrukt door Lukas Vanandec i in Amsterdam. p. 1: Armeense letters in de vorm van menselijke figuren, ontworpen door Miklós Kis. [UBL 847 D 17].

samenwerking met de lettersnijder van Elzevier, Christoffel van Dijk. Het eerste door Mat'eos Careċi gedrukte boek verscheen in 1660, het Armeense religieuze epos 'Jezus, de eniggeboren Zoon' (*Yisus ordi*) van de dichter en katholikos Nerses Šnorhali (1102-1173).

Armeense Bijbel

Een belangrijk wapenfeit van de Armeense drukunst in Amsterdam is de *editio princeps* van de Armeense Bijbel (1666). De 'Bijbel van Oskan', zo genoemd naar de drukker, bisschop Oskan Erewanc'i (1614-1674), is gerealiseerd na immense inspanningen. De geschiedenis van deze editie laat zich lezen als een avonturenroman in het uitgebreide drukkerscolofon. Oskan vertrok in 1662 uit Armenië, allereerst naar Italië. Wegens tegenwerking van de Curie in Rome en van de Armeense handelskolonie in Livorno trok hij naar Marseille, mislukte ook daar en reisde uiteindelijk naar 'de noordelijke streken, naar dat deel van België dat tegenwoordig Holland heet, naar Amsterdam'. Oskan kreeg beschikking over de drukfaciliteiten van de 'Heilige Ejmiacin en Heilige Strijder Sargis', liet nieuwe letters vervaardigen (want de oudere bevielen hem niet) en wist de editie in twee jaar (1664-1666) tot stand te brengen. Deze Bijbel is een schitterende druk geworden, mede door de illustraties van Cristoffel van Sichem. De universiteitsbibliotheken van Leiden en Amsterdam bezitten een exemplaar van deze uitgave.

Armeense grammatica

De vroegste samenwerking tussen Armeense drukkers en Europese geleerden valt in 1711 met de uitgave van de *Thesaurus linguae Armenicae*, een grammatica van de Duitse geleerde Joachim Schroeder. Druktechnisch en esthetisch is het boek de mooiste Armeense grammatica die ooit is gemaakt. Hij werd gemaakt in de tweede Armeense drukkerij in Amsterdam, die van Lukas Vanandec'i. Zijn Armeense letters werden ontworpen door de Hongaar Miklós Kis. Beroemd is de alfabettabel in dit werk waarin Armeense letters door middel van menselijke figuren worden weergegeven. Het boek is mede interessant omdat het enkele dialogen geeft in de moderne Armeense omgangstaal met Latijnse vertaling. Het leest als een reisgidsje en levert aardige dialogen op als: (Franciscus:) 'Welkom, mijnheer Safar, ik ben blij dat wij elkaar weer zien'. (Safar:) 'Moge U lang leven, ook ik verheug mij, mijn beste, dat ik U behouden zie'. Fr.: 'Met Gods genade, waar komt U vandaan?', S. 'Ik kom uit mijn vaderland'. F. 'Wat voor nieuws hebt U over Uw land?'. S. 'God zij lof, het graan is goedkoop en er heerst vrede'.

In de 18de eeuw zijn de Armeense letters van Vanandec'i en Kis opgekocht door Mechi'ar van Sebaste voor zijn eigen drukkerij in Venetië. Daarmee zijn deze fonts maatgevend geworden voor het uiterlijk van Armeense drukken in Europa en bepalen zij nog steeds ons beeld van een goede Armeense druk.

Arabic Manuscripts of the Tunisian teacher of Clenardus in Leiden, Vienna and Uppsala

Pieter Sjoerd Van Koningsveld (Emeritus Professor of Islamic studies, Leiden University)

Theodor Dunkelgrün recently suggested the possibility that an Arabic Koran manuscript in the collection of the Leiden University Library (Codex Or. 241) had once belonged to the Classicist and Hebraist from Louvain, Nicolaas Cleynaerts (1493-1542), who at the same time was a pioneer in the fields of Arabic and Islamic studies. (See: *Omslag* 2009/3, p. 7-8). In order to study Arabic and Islam, Cleynaerts travelled to Spain, where, on the slave market of Malaga, he bought a young scholar from among the Tunisian prisoners of war by the name of Muhammad ibn Abi al-Fadl Kharûf. Under his guidance he studied Arabic grammar as well as the Koran.

In the Scaliger collection of Leiden University Library I found an Arabic manuscript (Codex Or. 234) copied by this Tunisian scholar when he was a student at Al-Azhar in Cairo. It is a collective volume with 5 small texts on astronomy and prosody. Four of these were dated in Cairo, in the year 935/1529, which was approximately 6 years before the siege of Tunis by Charles v, when Kharûf must have been taken prisoner and transported to Spain.

Kharûf's colophon in red ink at the end of a little text on poetry, dated 1529 CE. [UBL Or. 234 (2), f. 19b].

The colophon in red ink at the end of the second text, on f. 19b reads as follows:

‘Completed for himself by its scribe who is in need of the mercy of his Self-sufficient Lord, Muhammad ibn Abî al-Fadl Kharûf al-Ansarî al-Tûnisî, – may God the Exalted inspire him with uprightness, grant him success and guide him! – briefly before the noon of Sunday, corresponding to the Day of Sacrifice (*i.e.* 10 Dhû al-Hijja) of the year 935 (= 25 August 1529), – may God make its [as yet hidden] blessings known to us! – in the College of the Maghribis of Al-Azhar in the protected [city of] Cairo’.

Kharûf was copying his texts in different places in Cairo, as appears from the colophon of text nr. 5, in the last five lines of f. 138b:

‘The scribe who copied this writing for himself and for whomever God wishes after him, Muhammad ibn Abî al-Fadl Kharûf, the Tunisian by origin, birth and upbringing, the Malikite by school of law, the Sunnite by creed, the Shabite by mystical lodge, – may God inspire him with uprightness! – says: It was completed in the morning of the blessed Sunday in the Recess of Bistam of the Mosque of Al-Hâkim of the protected city of Cairo on the thirteenth day of the blessed month of Shawwâl of the year 935 (= 30 June 1529), may God make its [as yet hidden] blessings known to us, as well as those of the year following it!’

Vienna

In the old collection of the National Library of Austria in Vienna, a few Arabic manuscripts copied by the same Kharûf are preserved as well. (They can easily be traced

through the alphabetical index of Arabic names in the catalogue of Flügel). One of these, MS A.F. 177, a collective volume with grammatical texts (catalogue of Flügel, No 182) had been copied by Kharûf after having returned to Tunis, between 9 Dhû al-Hijja 940 (= 1 July 1534; see f. 2a) and 15 Jumâdâ II 941 (= 1 January 1535; see f. 129a). This period coincided with the conquest of Tunis by the Ottoman admiral Hayreddin Barbarossa which took place on 16 August 1534. One year later the fleet of Emperor Charles v destroyed the Ottoman fleet, took the city and brought back a rich booty (including numerous Arabic manuscripts) and many prisoners of war (including Kharûf himself). Kharûf concludes the colophon of this manuscript with a moving prayer for protection of his family and children against the enemies (on f. 129a).

Uppsala

But the survey of Kharûf’s manuscripts in European libraries is not yet complete. We also find his handwriting in a manuscript of the National Library of Sweden, in Uppsala. This is a particularly valuable text, containing the auto-bibliography (*Fibrîst*) of the Moroccan scholar Ibn Ghâzî containing a survey of his teachers and writings (Cod. Sparwenf. 36). The copying of this manuscript was completed by Kharûf in the year 954 (= 1547; see the colophon in the last five lines of f. 75a), when he had settled in the Moroccan city of Fès, some five years after his student from the Southern Netherlands, Nicolaas Cleynaerts, had suddenly died in the city of Granada.

How Kharûf’s manuscripts were spread over Europe is not known. The manuscripts copied by him before the conquest of Tunis in 1535 probably belonged to the booty made by the army of Charles v (including the manuscript of the Leiden Scaliger collection). This may also hold true for the Koran manuscript discussed by Dunkelgrün, which has a note informing us that it belonged to a mosque library in the Tunisian place Bizert, in the early 16th century. However, this was certainly not the case of the manuscript in Uppsala, which dates from the period following Kharûf’s liberation from captivity and was copied in Morocco. From an owner’s note in this manuscript (on f. 3a) we learn that it once belonged to the library of the Moroccan ruler Sultan Ahmad Al-Mansûr (ruled from 1578-1603). It entered the library in Uppsala as part of the collection of the Swedish scholar Johan Gabriel Sparwenfeld, who had acquired it in Madrid in 1690 (owner’s note on fl. 1b).

We know from Cleynaerts’ published letters to his friends in Louvain that Kharûf was copying Arabic texts for him in the time they were working together in Granada. But none of *those* manuscripts have been traced, so far!

Jacques de Gheyn III (c.1596-c.1644), *Emperor Charles v laying siege to the city of Tunis, 1535*. Etching and engraving after Antonio Tempesta.

[UBL PK-P-102.688].

Oud-Nederlandsche kunst te Brugge in 1902

Een catalogus van het hoogste gewicht

Anton van der Lem (Conservator Westerse gedrukte werken Universiteitsbibliotheek Leiden)

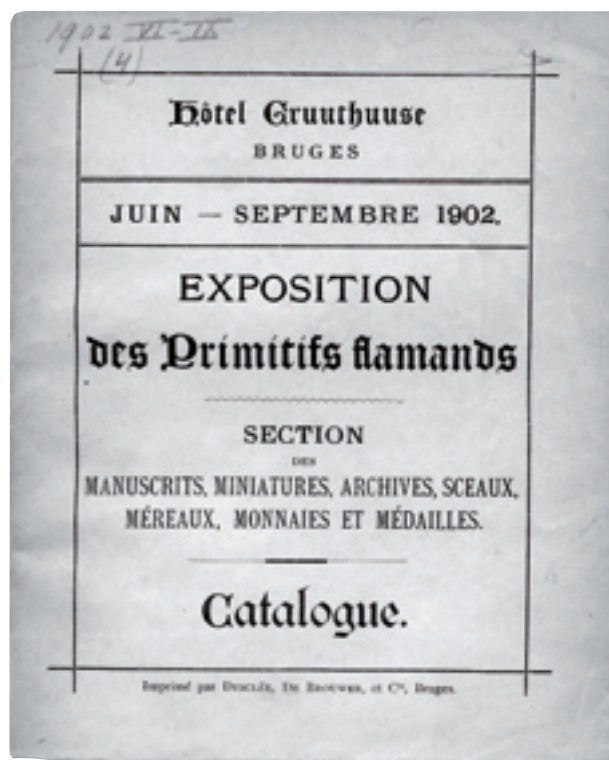
In de zomer van 1902 had Brugge het topevenement van het jaar: een prestigieuze tentoonstelling van Vlaamse Primitieven en oude kunst. De voorbereiding van de expositie had twee jaar geduurd en had met veel tegenwerking en onverschilligheid te kampen gehad. Pas in de week voor de openingsdag kwamen de schilderijen en andere voorwerpen uit binnen- en buitenland in Brugge aan. Op 15 augustus opende koning Leopold II de expositie. Daarna trokken gedurende drie maanden vele duizenden bezoekers langs verschillende locaties in Brugge om een weelde te bewonderen aan schilderijen, beeldhouwwerk, edelsmeedkunst, tapisseriën en wat niet al. De reacties in de pers waren zeer enthousiast: het was een mega-event zoals in die jaren in België zelden was vertoond. Enerzijds lokte de tentoonstelling tal van toeristen naar Brugge, anderzijds bevestigde zij de culturele identiteit van het land door dit onvergelijkelijk erfgoed onder de aandacht van het publiek te brengen. Wel was er kritiek op de hoge toegangsprijs die de kunst alleen voor de betere kringen toegankelijk leek te maken. Een ander punt betrof de geringe beschikbaarheid van informatie en de informatie die er beschikbaar was, was uitsluitend in het Frans.

Overdaad en overwerk

Dat gold ook voor de catalogi. Tegenwoordig is het tentoonstellingsgebeuren een complete industrie geworden, waarbij dikke catalogi in fraaie lay-out en schitterend in kleur geïllustreerd al bij de opening van de tentoonstelling te koop zijn, zo mogelijk in verschillende talen. Dat was bij de Brugse tentoonstelling niet het geval: pas toen alle kunstvoorwerpen waren geëxposeerd, was het tijd voor het schrijven van de catalogi. De catalogus van de schilderijtentoonstelling telde 104 pagina's, weldra gevolgd door een supplement dat de pagina's 105 tot en met 152 bevatte. Het Gruuthuuse-paleis was de aangewezen plek voor de toegepaste kunst, in het bijzonder beeldhouwwerk, meubels en reliëfschrijnen (samengevat onder de titel 'art ancien', of oude kunst). Daarnaast was er een grote collectie uitgesteld aan handschriften, miniaturen, oorkonden, zegels, munten en penningen. De overdaad werd afgesloten met het erfgoed aan kerkelijk en wereldlijk borduurwerk. Ook deze drie deelexposities kregen hun eigen catalogus.

Met Huizinga op de fiets

De Leidse Universiteitsbibliotheek is de enige bibliotheek in Nederland die de complete reeks van vijf catalogi bezit. De catalogi maken het mogelijk na te gaan wat de Brugse tentoonstellingen boden, zij het dat de gebruiker rekening moet houden met tal van gewijzigde toeschrijvingen betref-

Twee omslagen van de vijf catalogi [UBL 3090 F 23].

fende de makers van de schilderijen. Tot de bezoekers behoorden ook de Nederlandse historicus Johan Huizinga en zijn vrouw Mary Vincentia Huizinga-Schorer. De familie Schorer woonde te Middelburg en na het oversteken van de Schelde kon men gemakkelijk op de fiets de Zwinstad bereiken. Zo schreef Huizinga bij een soortgelijk bezoek in de zomer van 1907: 'Met Mary ben ik nog over Sluis en Damme naar Brugge geweest, een buitengewoon

Twee zalen van de tentoonstelling van oude kunst te Brugge.

aardige reis, ik heb Brugge nog nooit zoo goed gezien, als nu we er per fiets langs de kaden aankwamen'. In de terugblik op zijn vorming als historicus, karakteriseerde de auteur van *Herfstrij der Middeleeuwen* de tentoonstelling van 1902 als 'een ondervinding van het hoogste gewicht'. Hij sprak echter niet van Vlaamse Primitieven, maar van 'Oud-Nederlandsche kunst', daarmee de gebroeders van Eyck, Rogier van der Weyden en alle anderen opeisend voor het gezamenlijk verleden van de Nederlanden. Helaas zijn uit het jaar 1902 zelf geen uitspraken van Huizinga over de expositie bekend. Het zou prachtig zijn als er eens ergens een prentbriefkaart opdook waaruit zijn verrukking zou blijken. Een moment stakte mij de adem in de keel bij het zien van het opschrift op de ruggen van de catalogi: is het niet Huizinga's hand? Waren het niet *zijn* catalogi die in de UB terecht gekomen zijn? Wishful thinking... We weten niet de exacte datum van Huizinga's bezoek aan de expositie en of de catalogi toen al beschikbaar waren. Bovendien was hij een zuinig man en is het nog maar de vraag of hij een catalogus, laat staan alle vijf, zou hebben aangeschaft. Maar ook al zijn het niet Huizinga's catalogi, dan nog kunnen we ons nu een duidelijker voorstelling maken van de vele historische en kunsthistorische voorwerpen die hij daar met zijn vrouw heeft bewonderd.

In en Uit Dienst

Over het Javaanse handschrift Or. 6203h

Willem van der Molen (senior collectiespecialist bij het KITLV, Leiden)

Handschrift Or. 6203h uit de Universiteitsbibliotheek Leiden bevat de geschiedenis van Jaka Tingkir, de sultan van Pajang in Midden-Java uit het midden van de zestiende eeuw. Alleen die episode wordt beschreven waarin Jaka Tingkir als jongeman in dienst treedt van de sultan van Demak, aan de noordkust van Java, en zich in diens gunst mag verheugen, maar er vervolgens uitvliegt omdat een soldaat die hij moet testen, het leven laat bij deze test.

De tekst is in het Javaans. Hij is moeilijk te lezen wegens de slordige hand van schrijvers. Het handschrift zwijgt over herkomst of ouderdom en noemt geen titel. Wel staat aan het slot dat het om de kopie van een stukje uit een grote tekst gaat, maar welke dat is blijft ongenoemd. Or. 6203h maakt deel uit van de Collectie Gunning, verworven in 1921. Het handschrift trok mijn aandacht wegens een recent door de UB aangekochte tekening die een gebeurtenis uit het leven van Jaka Tingkir weergeeft: als hij een gevaarlijke buffel doodt en weer in genade aangenomen wordt door de sultan van Demak. Helaas loopt Or. 6203h niet ver genoeg door om die gebeurtenis te dekken.

Een andere blik

Er zijn genoeg historische teksten die de geschiedenis van Jaka Tingkir wel volledig geven, plus nog veel meer, meestal in zeer leesbare vorm. Waarom zouden wij ons dan druk maken om een onvolledig handschrift van onbekende herkomst dat nog slecht te lezen is bovendien? Omdat Or. 6203h nu eens niet een *babad* uit de Javaanse Vorstenlanden is (*babad* is de generieke naam voor Javaanse geschiednisteksten; de Vorstenlanden zijn Solo en Yogyakarta). Kouznetsova heeft gewaarschuwd voor het eenzijdige beeld dat wij van de Javaanse geschiedenis krijgen door ons uitsluitend te baseren op de Vorstenlandse *babads*. Die hebben de neiging de geschiedenis van oudere rijken als Pajang en Demak te presenteren als een opmaat voor de eigen geschiedenis. Voor een evenwichtige visie moet de historicus ook naar andere *babads* kijken van buiten de Vorstenlanden (Kouznetsova 2006). In Londen, waar Kouznetsova werkt, zijn die alternatieve bronnen aanwezig. Maar ook de UB bezit dergelijke alternatieven. Vergelijking van de Leidse *babads* leert dat Or. 6203h zo'n niet-Vorstenlandse *babad* is. Nadere vergelijking met andere niet-Vorstenlandse *babads* laat zien dat er binnen die alternatieve groep toch ook weer verschillen zijn. Or. 6203h lijkt daarbij in al zijn onooglijkheid niet de minst interessante variant.

Zo'n andere niet-Vorstenlandse *babad* is bijvoorbeeld de *Serat kandhaning ringgit purwa*, een van de teksten van langere adem. In de UB is deze tekst vertegenwoordigd door Or. 6379 (uitgave Marsono [z.j.]).

Anonieme Javaanse kunstenaar, Prins Raden Jaka Tingkir doodt een gevaarlijke buffel onder toezicht van de sultan van Demak en zijn gevolg. Waterverf, bladgoud en gewassen inkt op Europees papier, 480 x 610 mm. Vermoedelijk midden negentiende eeuw. Voor een digitaal beeld en een volledige beschrijving, zie Digital Special Collections <https://socrates.leidenuniv.nl/> en zoek onder 'Jaka Tingkir'. [UBL Or. 26.639].

De tekst van beide handschriften vertoont grote gelijkernis. Op enkele plaatsen is de tekst van de Serat superieur. In de passage waar Jaka Tingkir weggestuurd wordt, missen er regels in Or. 6203h, waardoor de tekst niet goed loopt; de Serat is hier wel in orde. Verder weet de Serat het dikwijls mooier te zeggen. Soms moeten we voor de mooiere inkleding echter bij Or. 6203h zijn.

Op één plaats verraadt de tekst van Or. 6203h een andere kijk op de verhouding tussen vorst en Jaka Tingkir. Als de soldaat omkomt, is de vorst hierover in de Serat *bendu*, in Or. 6203h *duka*. Beide woorden betekenen 'verbolgen'. Tegelijkertijd echter heeft *duka* de connotatie van teleurstelling, een dimensie die *bendu* niet heeft. De teleurstelling van Or. 6203h sluit aan op de woordkeus in het begin van het verhaal die naast blijdschap verwachting suggereert. Wat die verwachting precies inhoudt, laat de tekst in het midden; het gaat erom dat Jaka Tingkir blijkbaar niet zomaar iemand is en dat de sultan dat in de gaten heeft. In de Serat is van een dergelijk verwachting niets te vinden; deze tekst signaleert alleen de verrukking van de sultan bij het zien van Jaka Tingkirs prestaties. *Duka* en *bendu*

typen elk op hun manier hoe de vorst al die tijd tegen Jaka Tingkir aangekeken heeft.

Het is duidelijk dat er onder de slordige letters van Or. 6203h meer zit dan de argeloze onderzoeker op het eerste gezicht zou denken.

De geschiedenis van Jaka Tingkir. Javaans handschrift op papier. [UBL Or. 6203h].

Cesare Vecellio's Book of Costumes

Flavia Galli Tatsch (PhD candidate in History at Universidade Estadual de Campinas – UNICAMP, Brazil and Scaliger Fellow 2009)

At the end of the sixteenth century the Venetian print-maker Cesare Vecellio (ca. 1521-1601) printed two books on costumes: *Degli abiti antichi et moderni di diverse parti del mondo* (The Clothing, Ancient and Modern, of Various Parts of the World, 1590) and *Habiti antichi et moderni di tutto il mondo* (The Clothing, Ancient and Modern, of the Whole World, 1598). Books of costumes were popular in Early Modern Europe. Unlike precedent examples that focused only on present-day European clothing, Vecellio's work was ambitious: he wrote a history of costume, from Genesis and The Old Testament through Ancient Rome, moving to Medieval Ages until Renaissance Venetian fashion, especially during the period 1550-1590.

Vecellio's first edition depicts clothing worn in Europe, Asia and Africa, a total of 428 woodcuts. But *Habiti*

Title page of Cesare Vecellio, *Habiti antichi et moderni di tutti il mondo*. Venice 1598. [UBL 1366 G 1].

antichi et moderni di tutto il mondo (1598) presented 503 illustrations including 13 customs from the New World conquered empires of Mexico and Peru. The woodcuts presented illustrations and captions that explained in rich details examples of dress and customs from local and 'the various nations of the world'. His comments showed a special vocabulary with precise terminology related to textiles and material for sewing.

To register the different costumes Vecellio talked to traders, ambassadors, merchants, soldiers and all kind of travelers. He also read merchants' descriptions of textiles, jewels, luxury items; early travel narratives, voyagers' reports (as Ludovico Varthema, Giovanni Battista Ramusio) and guidebooks. As a humanist he based also his history of costume on a wide range of texts that included Plutarch, Suetonius, Aulus Gellius, Macrobius, Ptolemy, and Leo Africanus (Hasan ben Mohammed al-Wazzan al-Zaiyati).

Vecellio was aware of the demand for detailed representations of local and international clothing. The costume book not only showed variation in clothing from place to place but also it was an excellent kind of diffusion of knowledge. The way an individual dressed was related

Engraving of a Cuzconian nobleman in Cesare Vecellio, *Habiti antichi et moderni di tutti il mondo*. Venice 1598. [UBL 1366 G 1].

with a public identity according to a code system, which European people learned to 'read' for its meaning. Clothing was not related to a personal taste or a seasonal fashion, but it indicated the social position of its wearers: wealth, marital status, gender, age, profession. Above all, it indicated the geographical provenance and the city or regional identity.

The illustrations were arranged in an order that corresponded to social hierarchy. For example: Venice's official states he started from the Doge to the high officials and members of the aristocracy, down to professional men, merchants, shopkeepers, slaves and porters. This kind of organization was applied also to the women, from the wife of the Doge (the Dogaressa) down to the prostitutes.

The description of costumes of Asian, African and American Mexican and Peruvian people followed the same hierarchy as those concerned to European people. Sometimes Vecellio domesticated foreign clothing and compared them to styles and tissues familiar to Venice, so the reader could understand what he was describing. But, on the other hand, he was also capable of presenting the variety around the four continents. His 'ethnographic' curiosity allowed him to carefully use some words of other languages than Italian or Venetian dialect as Turkish, Persian and linguistic specificities of the Cuzco (South-east Peru) people. This demonstrates his respectful attitude toward other costumes and languages spoken outside Europe.

Like the 'cabinets of curiosities', carefully assembled by prosperous collectors, Vecellio's books appealed to the same reader's curiosity of non European exotic cultures. But unlike 'cabinets of curiosities', that were seen by a few, his books circulated all over and reached a wide audience.

Colofon

jaargang 8 — nummer 1

Omslag is een uitgave van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Scaliger Instituut.

De redactie bestaat uit Maartje van den Heuvel, Anton van der Lem, Kasper van Ommen, Loek Tilanus, Arnoud Vrolijk en Geert Warnar.

De eindredactie is in handen van Kasper van Ommen.

Redactieadres Omslag (secretariaat),
Postbus 9501, 2300 RA Leiden

Vormgeving TopicA, Antoinette Hanekuyk, Leiden

Druk Karstens, Leiden

ISSN 1572-0160

URL www.bibliotheek.leidenuniv.nl/locatieub/alumni.jsp

e-mail omslag@library.leidenuniv.nl

Athenae Batavae, *Athenae Atticae*

Mersius' antiquarian works and 17th century Athens

Juan Pablo Sánchez Hernández (Royal Complutense College, Cambridge/Harvard University and Scaliger fellow 2009)

Meursius and Leiden University

Joannes Meursius (1579-1639) developed close ties with Leiden University. His star rose when he became professor of Greek History in 1610. He was appointed Historiographer of the States General in 1611 and celebrated the anniversary of the University with the publication of *Athenae Batavae*, a history with profiles of all the Faculty members (Leiden, 1625). But all came to an end in 1625: religious confrontations and mounting tensions with University authorities compelled Meursius to accept an offer from the Danish King Christian IV. He died in Denmark, in 1639.

Those years in Leiden were the most productive of his life. Meursius was a polymath who edited Greek ancient texts, worked on Byzantine literature and even found time to write the history of the Netherlands. But many of his monographs are devoted to the history, archaeology, and literature of Athens, Sparta and Crete. Several of his antiquarian works were posthumously published, but he worked hard on them during his days in Leiden: notices of publication, submission (s.v. *nondum editae, sed perfecta et parata ad editionem*) and writing (s.v. *adfecta, non perfecta*) are included in his profile in *Athenae Batavae*.

Meursius at work

Athenae Atticae, Meursius' most important antiquarian treatise, meant his work to be a sort of commentary on book I of Pausanias' *Guide of Greece*. Meursius quoted a wide range of authors: 1st and 2nd century CE writers such as Livy, Pliny, Strabo, Lucian; authors of the 5th century BCE such as Aristophanes, Thucydides, Demostenes (and Scholiasts), and the lexicographers Harpocration, Hesychius, and Suda, etc. In fact, Meursius proudly proclaimed that he had surpassed his contemporaries for his production and his vast scholarship.

This vast knowledge could only be acquired in 17th century Leiden. The study of the library catalogues of 1595, 1608, 1612 and 1623 reveals that Leiden University possessed a collection of many of the most up-to-date Classical editions. Latin translation usually faced the Greek text, which proved to be very helpful to Meursius, since he included both Greek and Latin text. But, besides that, those editions had introductions, critical notes, commentaries and useful indexes. Many of them were also recorded in the catalogues as worth mentioning for their annotations by great scholars.

Portrait of Joannes Meursius at the age of 54
by Simon de Passe (1595-1647), Engraving (1631). [BN 976].

Pausanias, for example, is very well represented in the library holdings, with no less than three volumes, but Xylander and Sylburg's edition is the most important: it included a reproduction of Aldine's *editio princeps* (Venice, 1516), the translation by Romulo Amaseo (Florence 1551), and a rich appendix with details of Pausanias' identity and works, commentaries and excerpts of other description of Greece by Strabo, Pliny and Ptolemy. The edition of Strabo of 1620 is also a composite of Xylander's edition (Basel, 1571) and the commentary by Casaubon, a wise scholar who in Strabo's book IX (Greece) quoted not only Pausanias, but also Diogenes Laertius, Pliny, Suidas, Harpocration, Aristophanes and Scholiasts, etc. All of these authors are precisely Meursius' stock-in-trade in his antiquarian works.

Meursius also cited other rare works, such as Philostratus' *Icones* and Heliodorus' *Aithiopika*, and he included a transcription of the letter sent in 1575 by Theodoros Zygomalas to Martin Crusius (1526-1607), professor at Groningen. This letter – published in *Turcograecia*, the correspondence between Crusius and many Greek scholars – was the main description of 16th century Athens. These works were available in the University Library at that time and – as it was in the case of Heliodorus – they were included in the catalogue of valuable and rare volumes.

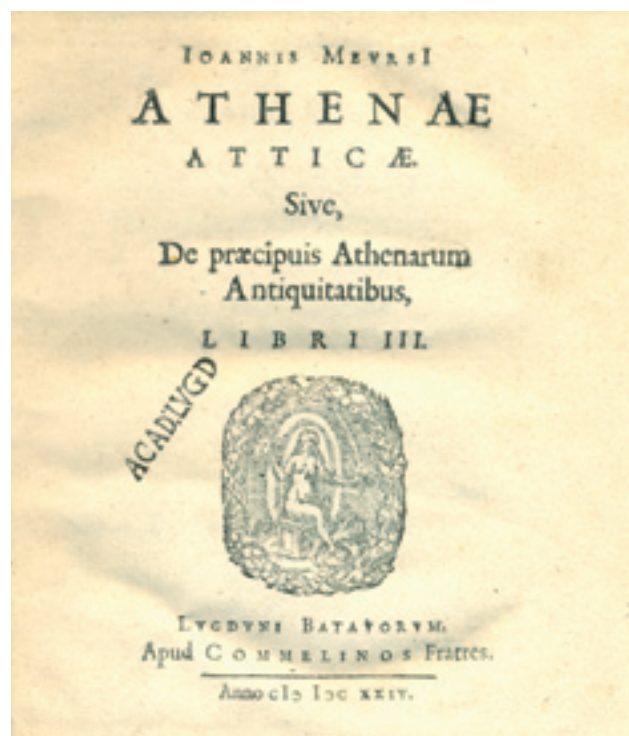
Meursius also corresponded with many scholars and connoisseurs whom he used to send his work. For instance,

Andreas Schottus referred to H. Goltzius' works on Greek coinage, a numismatic compendium of the Renaissance. He sent to Meursius *Siciliae & eius Italiae partis quae Magna Graecia olim dicta fuit, Historia ex Antiquis Numismatibus illustrata* (Brugges 1576), which Schottus revised in a augmented edition (Antwerp, 1617). Petrus Castellanus was the recipient of many of Meursius' antiquarian treatises too and he sent back to him his own work entitled *Eortologion, siue, De festis Graecorum syntagma*. Meursius was also in contact with the great French collector and antiquary, Peiresc, who offered his services in exchange of bibliographical information.

An armchair traveller

Unfortunately, Meursius never went to Greece, which was part of the Ottoman empire. For actual information, Meursius – as many of his contemporaries – should rely on the representatives of the Republic of Venice, which still retained many possessions in Greece and the Archipelago, or France, which had negotiated an alliance with the Ottomans. Meursius contacted them, but he seems to look for recognition rather than for information. The French Ambassador in the Hague, du Maurier, praised Meursius' work as an invitation to visit Greece. The Venetian Senator Domenico Molino was also one of Meursius' correspondents admired his work, encouraged Meursius to edit and comment Thucydides and he was responsible for the edition and translation into Italian of some of Meursius' antiquarian treatises.

In one of his letters Domenico lamented the sudden death of Phillip Cluver, professor of Geography in Leiden,

Title page of Joannes Meursius, *Athenæ atticæ. Sive De præcipuis Athenarum Antiquitatibus Libri III.* Leiden, Commelin 1624. [UBL 360 c 7].

which Meursius had communicated to him in a previous message. Domenico records to have sent to Cluver a map of Greece and he regrets that his Dutch friend had not found enough time to finish a monograph. Cluver penned antiquarian works on Italy and Sicily, which are similar in focus and style to Meursius' work. Was Meursius aware of the plans of his colleague? Or even better, did Meursius use Cluver's material for his own profit? We also know that Domenico sent to Meursius a map of Crete (still a Venetian possession), because the latter was to publish a monograph on the island.

Meursius revisited in the unstable Greek East

Meursius antiquarian works were soon superseded by the events following his death. Trade and diplomatic privileges in Ottoman lands were also extended to many European nations (including the Netherlands) and missionaries followed merchants and diplomats. The Venetian army invaded Greece in 1687 and they succeeded in taking Athens, when the powder magazine in the Parthenon was bombed and the temple destroyed. But 'the Venetian spring' in Athens was not long lasting and the year after troops left it, but they retained the Peloponnessus. European travellers found enough time to collect coins, sculptures and inscriptions; they sketched maps, made drawings, sent reports to their native countries, or even published books. Travelogues were editorial successes at the 17th century and sometimes they deserved to be translated: for instance, the travel accounts written by W. Lithgow, G. Sandy and P. della Valle (to name the most popular) were also edited in Dutch.

In that exciting time of the second half of the 17th century, the public was eager for information and there was an intensive flow of news and travel accounts. The best-seller in these years was a work entitled *Athènes ancienne et nouvelle* (Paris 1674). The supposed author was Guillet de la Gulletière. Guillet de Saint Georges, his brother, was the publisher and he thought necessary to embellish the rather simple brother's narration. However, the book turned out to be an opportunistic forgery. His account largely was based on Meursius, whose works were rather unknown for non-specialists: *j'avoue de bonne foy que mon plus grand secours m'est venu des Volumes de Meursius*. He also used reports and plans sent from the French religious missions in Greece. Guillet was an historiographer of the Royal academy at Paris, where he could access all this information. But he never put a foot on Greek soil, as his many mistakes revealed.

Hard to get

A doctor from Lyon, Jacob Spon, visited Athens at that time. His *Voyage de l'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant* was published in 1678, countering Guillet's falsifications. In Athens, Spon made acquaintance of the consul Jean Giraud, a Frenchman from Lyons like himself.

He was a learned guide of Athens and he was working on a monograph, as we read in Jacob Spon: *J'espere qu'il nous donnera un jour une description exacte de la Morée, que je vids ébauchée entre ses mains...* (Jacob Spon *Voyage d'Italie*, II book 5 p. 130). In fact, among Giraud's personal papers (BNF Suppl. grec 301) we found sketches of a *Relation de l'Attique* and *Relation des antiquités d'Athènes*. Facts and figures about Greece are combined with historical notes derived from Pausanias and, again, Meursius.

Jacob Spon, who might know of Meursius in Greece through Giraud, decided to read them thoroughly when he returned back to France. But he complained that Meursius' works were not so easy to find in Lyon: *je n'ay pas manqué de le chercher depuis mon retour de Grece*. Fortunately enough, Mr. Galland, the 'antiquaire du roi' in Paris, sent to him *De Populis Atticis*. It was truly helpful: in fact, in his appendix on the Athenian towns in book III, Spon revised all of Meursius' references and corrected them. He also added new entries from Athenian inscriptions which he read *in situ*.

Map of Athens and its antiquities from: Guillet de la Gulletière, *Athènes ancienne et nouvelle* [...] Parijs, E. Michallet 1675. [UBL 354 G 8].

The rediscovery of Ancient Greece encouraged the reissue of Meursius. First, Meursius' monographs were included into the encyclopedic compilation by Jacob Gronovius, *Thesaurus Graecarum Antiquitatum* (Leiden, 1697-1702) and by Pieter van der Aa, *Joannis Meursii Opera selecta, quae ad antiquitatem & historiam graecam spectant, in tres tomos distincta* (Leiden, 1724). Giovanni Lami edited Meursius' complete works in 14 volumes in his *Ioan. Meursii opera omnia in plures tomos distributa* (Florence, 1741-1763). Meursius text was greatly improved. Maps of Athens and Attica based on Capuchin descriptions and Venetian maps introduced the works. Travellers' drawings of ruins of Athens, inscriptions and coinage illustrated the main text. Finally, a full corpus of notes with bibliographical references to works by Gruterus, Gronovius, Jacob Spon enriched the work. Meursius' antiquarians works turned out to be the departing point for a scientific exploration of Greece.

400,000 'Hidden' Dissertations in Leiden

Jos Damen (African Studies Centre, Leiden)

The 'Droste Effect': A Leiden dissertation from 1721 with an engraving of a graduation ceremony on its title page. [UBL 237 C 7-21].

Leiden University Library has many 'hidden' treasures. A lot of the Leiden treasures are well known: *Prospect of Constantinople* by Melchior Lorich, *Walewein and the Floating Chessboard* (1350), the famous *Aratea* (840), the correspondence of the astronomer Christiaan Huygens and the legacy of Scaliger and Vossius. Some other parts of the Leiden collection are less known, and among these pearls is the collection of an estimated 400,000 uncatalogued dissertations that is kept in the stacks of the Leiden University Library.

All together there are even more dissertations in the Leiden Library: the total amount is ca. 600,000 copies, in three collections. The first: ca. 100,000 dissertations,

defended at Dutch universities (Leiden, Utrecht, Amsterdam etc.) between the years 1575 and 2010. Most of these dissertations have been catalogued. The second collection consists of ca. 100,000 dissertations from Germany, France, the United States and various other countries. They have been catalogued neatly and can be found among the other books in the library. The third collection of dissertations comprises ca. 400,000 uncatalogued (!) dissertations dating from 1580 to 1990. They are stored in exactly 700 bookcases, amounting to a four kilometer row of books.

The dissertations are from about 170 cities. Twenty of these are outside Europe (e.g. Algiers, Baltimore and Johannesburg). Most dissertations are from Germany (70 universities) or France (35 universities). Virtually absent are dissertations from Italy, Spain and England.

The oldest dissertations in this uncatalogued collection go back to the late sixteenth century (Basel, Strasbourg, Tübingen). Thousands of them date from the seventeenth and eighteenth century: from Duisburg, Erfurt, Frankfurt (a/M), Freiburg (i.Br.), Geneva, Giessen, Göttingen, Heidelberg, Jena, Kiel, Königsberg, Louvain, Marburg, Paris, Prague, Rostock, Tübingen and various other cities.

The dissertations originating from Paris cover 120 bookcases (700 meters of books), dissertations from Switzerland cover 60 bookcases (around 300 meters of books), from Scandinavian countries: 170 meters, from the USA: 60 meters and from Africa (Dakar, Algiers): ca. 40 meters.

How these dissertations found their way to Leiden is not a complete mystery. Several nineteenth century annual reports of Leiden University library refer to the acquisition of dissertations as part of an exchange with other universities in- and outside the country. In view of the numbers concerned the large majority of dissertations acquired in the nineteenth and twentieth century must have been obtained through exchange programs with other universities. I would not rule out that this is also the case for many of the dissertations from the previous centuries. There may well have been such an exchange even under a librarian like Fredericus Spanheim (1672-1701). However, it stands to reason that part of these works have entered the library as part of a bequest or as a donation from professors, especially in the seventeenth and eighteenth century. The dissertations were probably not catalogued because at the time they were not considered to be of great importance.

How complete is the Leiden collection of international dissertations for each university represented? Despite the huge quantities it is still better to speak of the degree of incompleteness. Numbers vary enormously between universities: from around a dozen dissertations (Annaberg, Buenos Aires, Ingolstadt, St. Petersburg) to several dozens of bookcases full of them (Basel, Berlin, Duisburg, Greifswald, Heidelberg, Jena, Kiel, Marburg, Montpellier, Strasbourg, Tübingen, Würzburg). The *thèses* from Paris fill no fewer than 120 bookcases. Obviously these are not all masterworks, but in 2004 the library staff found fifteen

Hora est! Online exhibition about dissertations (Leiden, 2005): http://bc.ub.leidenuniv.nl/bc/tentoonstelling/hora_est/introduction.html

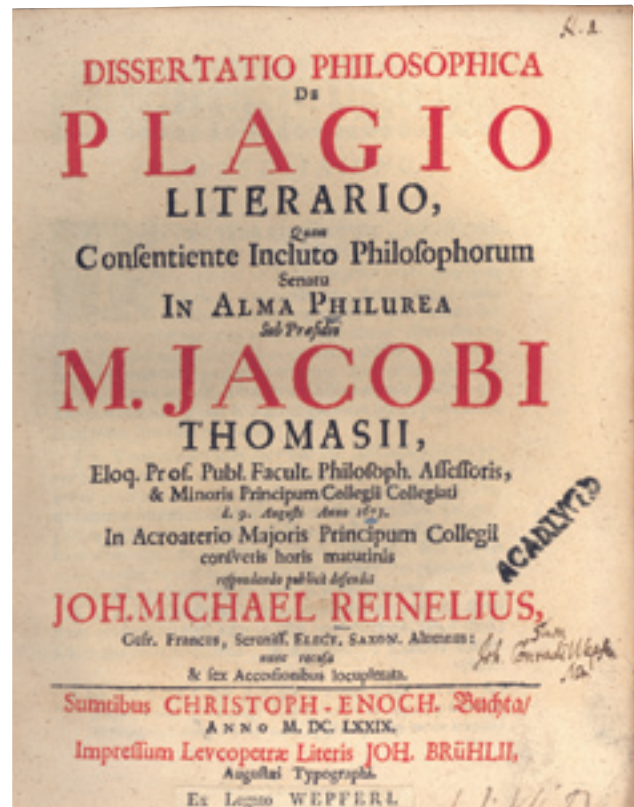
Booklet *Hora est!* online: <http://www.ascleiden.nl/Pdf/horaestklein.pdf> (including a list-city, year- of the uncatalogued dissertations)

More information about the collection of dissertations: curator Anton van der Lem

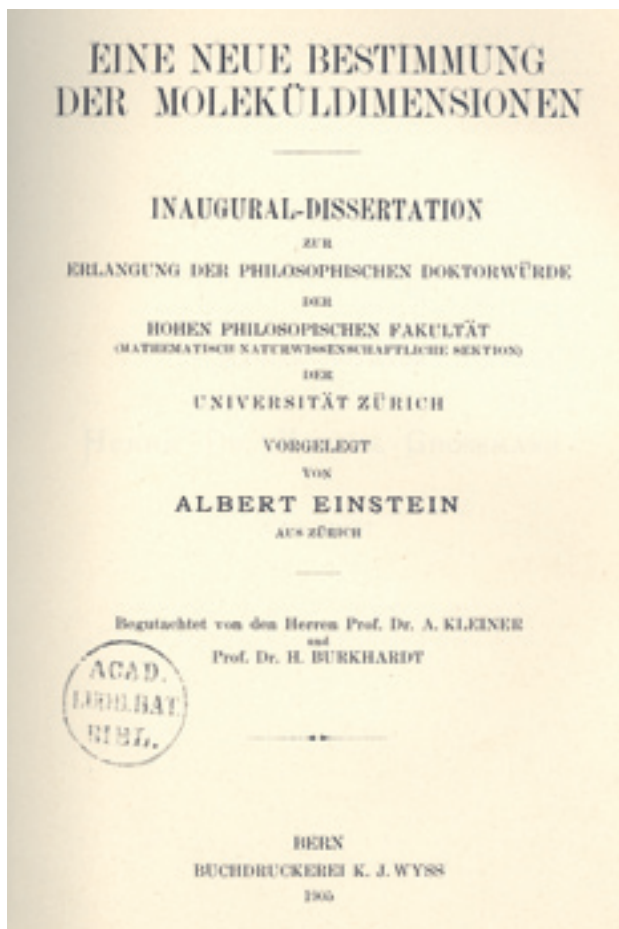
gems among this mass, including the dissertation of Marie Curie, which in the year of its publication brought her the Nobel prize. It was filed under the S among the Paris dissertations of the year 1903. In the hundred years that had passed since then nobody had taken the trouble of looking under her own name (Skłodowska).

The importance of the collection of international dissertations in Leiden cannot be overestimated. It could be used for various types of research. Per city, per region or per period a researcher can see how a specific field developed; how research in a certain specialty reached a deadlock or, conversely, made huge advances; what issues were considered of academic interest in a specific decade. If a researcher wants to browse through German dissertations from between, say, 1930 and 1944, Leiden is the place to be. It is possible to research the development of medical science in France between 1900 and 1920. The thousands of dissertations from the sixteenth and seventeenth century in particular open up huge possibilities.

There is also a significance that goes beyond the Dutch national borders. Some collections from university cities kept in Leiden are no longer present at their place of origin. This may be simply because not all old dissertations were retained (the Leiden collection of dissertations defended

A dissertation on plagiarism by Jacob Thomasius from Leipzig (1679). [UBL 17 B 69].

Albert Einstein's dissertation. Found among 400,000 uncatalogued dissertations in Leiden University Library in 2005. [UBL 17 B 28].

in Leiden is also incomplete!), because the universities no longer exist, because the library in question was destroyed (some German cities in World War II), or because owing to geographic changes preserving the 'old' cultural legacy was not given priority (Breslau/Wrocław, Königsberg/Kaliningrad).

A search for well-known authors in this collection frequently leads to the discovery of real gems. This happens on a weekly basis following requests from researchers in Leiden, but findings also occur in other ways. In 2004 Leiden University library staff members held a targeted search for around a hundred named authors among the uncatalogued dissertations. This led to dozens of discoveries: the first steps on the research path of eminent scientists and scholars, including Nobel laureates, such as Henri Bergson, Niels Bohr, Marie Curie-Skłodowska, Émile Durkheim, Albert Einstein, Otto Hahn, Kurt Lewin, J. Robert Oppenheimer, Max Planck, Helmuth Plessner, Luigi Pirandello, Gustav Stresemann, Otto Warburg, Max Weber, Alfred Wegener, but also of a controversial researcher like Carl Gustav Jung. It should be noted that these are in fact new acquisitions for the Leiden library from an extant collection. Every month important dissertations are discovered in this collection. In december 2009 the short dissertation edition of Alfred Einsteins Zur *deutschen Literatur für Viola da Gamba* (Diss.München, 1905) was found. Who knows how many more important but 'undiscovered' dissertations are still hidden in this collection?

In Memoriam Janno van Tatenhove

Jef Schaeps (Conservator prenten en tekeningen
Universiteitsbibliotheek Leiden)

Na een studie kunstgeschiedenis in Leiden begon Janno van Tatenhove zijn loopbaan bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in Den Haag, toen nog gevestigd aan de Korte Vijverberg. De grote hoeveelheid beeldmateriaal die hij daar onder ogen kreeg legde de basis voor zijn grote kennis van de Nederlandse (teken) kunst. Hier maakte hij kennis met het fenomeen dat de oeuvres van grote meesters in de kunst vaak een schuilplaats vormen voor het werk van kleine, weinig bekende kunstenaars die onvoldoende als afzonderlijke persoonlijkheid worden herkend. Het waren juist deze kleine meesters die zijn aandacht hadden en met zijn enorme visuele geheugen ontwikkelde hij een uitzonderlijk talent voor het onderscheiden van handen. Ook leerde hij in het RKD het belang van oude veilingcatalogi voor de herkomst en geschiedenis van kunstwerken. In 1975 maakte Van Tatenhove de overstap van Den Haag naar Leiden waar hij werd benoemd tot conservator tekenkunst bij het Prentenkabinet van de Universiteit. Bij dit kort daarvoor naar het Rapenburg verhuisde instituut completeerde hij

een team van vier conservatoren dat de collecties beheerde. Van Tatenhove was een conservator bij uitstek. Het liefst zat hij aan tafel met een doos tekeningen die hij op alle gemak kon bestuderen. Speurend in oude catalogi, dozen met reproducties bij de hand, onderzocht hij traditionele toeschrijvingen op hun waarde en kwam hij tot nieuwe, meer geldige conclusies. De collectie Welcker, die ongeveer de helft van het Leidse tekeningenbezit uitmaakt, was misschien wel de ideale collectie voor hem om mee bezig te zijn. Welckers collectie bevat immers tal van tekeningen van kleine meesters die nauwelijks gedocumenteerd zijn. Als Janno eenmaal de karakteristieken van een kunstenaar in een tekening herkende, lieten deze hem niet meer los. Kwam hij jaren later diezelfde karakteristieken in een andere tekening tegen, dan wist hij feilloos de eerder geziene tekening op te duiken en het verband te leggen.

Onderdeel van het Leidse conservatorschap was het geven van onderwijs in de tekenkunst bij de Opleiding Kunstgeschiedenis. Dit gebeurde bij voorkeur aan de hand van originelen. Met tekeningen in de hand leerde hij studenten over kunstenaars, technieken en het verzamelen. Zijn afkeer van kantooruren – Janno begon de dag het liefst niet te vroeg – maakte dat hij vaak tot laat in de avond op het Prentenkabinet te vinden was. Tal van studenten, die hij begeleidde bij het maken van werkstukken of scripties,

werden door hem in de avonduren ontvangen voor een bespreking. Daarbij ging het niet alleen over de inhoud; Van Tatenhove hechtte een groot belang aan helder taalgebruik en duidelijke formuleringen. Wie bij hem studeerde zal zich zijn opmerkingen daarover in de marges van werkstukken herinneren.

Publiceren was iets wat Van Tatenhove mondjesmaat deed. Hij was geen man van de lange adem die jarenlang onderzoek deed om dat vervolgens in een uitgebreide publicatie uiteen te zetten. Hij had integendeel een voorkeur voor korte artikelen zoals die vroeger in *Oud Holland* verschenen maar die in het vak steeds meer in onbruik waren geraakt. Met de oprichting van het tijdschrift *Delineavit et Sculpsit* schiep hij met zijn mederedacteurs ruimte voor juist dit soort bijdragen. Het tijdschrift kreeg zelfs een speciale rubriek, *Miscellanea* getiteld, voor dit doel. Janno publiceerde hierin (en in andere tijdschriften en bundels) tal van bijdragen over kleine meesters, zoals Pieter Kouwenhorn, Rienk Keyert, Jacob Lois, Ottmar Elliger, Gerard Hoet en Hendrik van Limborch. Bekendere kunstenaars als Antoine Sallaert, Mattheus Terwesten, Jan de Bisschop en vooral Gerard Laresse wist hij vaak van een onbekende kant te belichten. Voor de bijdragen over Terwesten, maar ook over andere kunstenaars, bediende hij zich van de *nom de plume* Paula Wunderbar. Sommige kunstenaars ontrukte hij aan de vergetelheid. Wie kende Philip Tideman voordat Van Tatenhove een reeks artikelen aan hem wijdde? Aan zijn oude liefde Jacob de Wit, een liefde die hij al opdeed tijdens zijn werk in het RKD, wijdde hij vele korte artikelen. Een uitvoerige studie over deze belangrijke achttiende-eeuwse kunstenaar, waarvoor Janno

Witte van Hagen, *Portret van de medicus Charles Drelincourt*, tekening 1658. [collectie Bibliothèque Wallonne] [pD 64].

bij uitstek toegerust was, is er niet van gekomen. Zijn voorkeur voor korte stukjes over een of enkele tekeningen droeg hij over aan zijn leerlingen; velen van hen begeleide hij bij hun eerste publicatie.

Van Tatenhove was geen voorstander van de wijdverbreide praktijk waarbij kunsthistorici veilinghuizen adviseerden over toeschrijvingen. Zeker niet wanneer dit leidde tot het opwaarderen van anonieme tekeningen die daardoor veel duurder werden. Het tegenovergestelde kon wel zijn goedkeuring wegdragen, tekeningen die aan grote meesters werden toegeschreven en dientengevolge een hoge schatting kregen, voorzien van een juiste toeschrijving, vaak een kleinere, weinig bekende meester. Zo wist hij tijdens de veiling van de collectie van Hans van Leeuwen (1992) een aan Jan van de Capelle toegeschreven tekening, met bijbehorende schatting, gecorrigeerd te krijgen tot de eigenlijke maker, de achttiende-eeuwse tekenaar Anthony Erkelens. Het veilinghuis verlaagde de schatting en de tekening kon met de nieuwe toeschrijving verworven worden voor het Leidse Prentenkabinet.

Veel geld voor aankopen was er evenwel niet in Leiden. Begin jaren tachtig werden de aankoopfondsen door de universiteit zelfs geheel ingetrokken. Dit was een van de redenen om de Stichting Vrienden van het Prentenkabinet op te richten en Van Tatenhove behoorde tot de initiatiefnemers. Met de gelden die de Vrienden bijeen brachten bleef het mogelijk op bescheiden schaal de collecties uit te breiden.

Ook hier toonde Janno een voorkeur voor weinig bekende kunstenaars. Hendrik van Limborch, Isaac van Swanenburg, Hendrik van Velthoven en Jan Stolker werden door hem aangekocht. Vrijwel steeds ging het daarbij om tekeningen die op veilingen als anoniem of onder verkeerde toeschrijvingen werden aangeboden. Zijn belangrijkste aanwinsten waren een aantal tekeningen van Jacob de Wit, waaronder een studie van het hoofd van Mozes voor De Wits *magnum opus* in het Paleis op de Dam en een plafondontwerp voor Huis Schuylenburch in Den Haag.

Een van zijn laatste onderzoekjes waarmee Janno van Tatenhove zich bezighield en dat niet meer tot publicatie is gekomen, was gericht op de vrijwel onbekende tekenaar Witte van Hagen. Het verdient hier gememoreerd te worden. Dit onderzoek is typerend voor zijn werkwijze. Een van de tekeningen in de collectie Welcker was toegeschreven aan Nicolaes Walraven van Haften, een kunstenaar die vooral bekend is als maker van genretaferelen. Janno erkende dat deze toeschrijving niet juist kon zijn en maakte gebruik van een overweging van Welcker, die blijkbaar ook niet helemaal gelukkig was met de naam van de kunstenaar.

Jacob de Wit, *Het hoofd van Mozes, ontwerp voor het schilderstuk in het Paleis op de Dam, tekening. [PK-1988-T-E].*

naar. Welcker noteerde namelijk dat zich in het museum in Brussel een tekening bevond die die zeer verwant was aan zijn eigen tekening en die gesigneerd was 'W. van Hagen, 1687'. Dat hij zijn eigen tekening toch niet onder die naam catalogiseerde moet hebben betekend dat hij zijn twijfels had over die benaming. Wie immers was W. van Hagen? Janno wist rond deze tekening een aantal andere te groeperen en tot een klein maar plausibel oeuvre te komen. Zo werd in Leiden een paar tekeningen onder naam van Pieter van Slingelandt bewaard dat thuis hoort in het oeuvre van Witte van Hagen. Ook de Universiteitsbibliotheek bezit een tekening van diens hand, een portret van de Leidse medicus Charles Drelincourt.

In het begin van 2003 ging Janno van Tatenhove met vervroegd pensioen, kort na de verhuizing van het Prentenkabinet naar de Universiteitsbibliotheek. De nieuwe werkomgeving viel hem zwaar. Zijn gezin en vooral zijn kleinkinderen vormden een belangrijke bron van vreugde voor hem. Er werden hem niet voldoende jaren gegund. Op 27 april j.l. overleed Janno van Tatenhove, kort na zijn zeventigste verjaardag.

De oplettende lezer

Michiel Roscam Abbing

Ooit gehoord van Petrus Scriverius?

In het Scriverius-jaar 2010 is het 350 jaar geleden dat de Leidse humanist Petrus Scriverius overleed. Slechts weinigen kennen zijn naam, maar wie onderzoek doet naar de Gouden Eeuw komt Scriverius telkens tegen. Hoe valt dat te verklaren? Petrus Scriverius of Pieter Schrijver (1576-1660) was oudheidkundige, filoloog, dichter, bewerker en uitgever van zowel klassieke teksten als eigentijdse dichters. Hij was op zo veel verschillende terreinen werkzaam dat het lastig is een goed beeld van hem te krijgen. Maar ook stelde hij zich altijd bescheiden op en het gegeven dat hij zijn onderzoek en uitgaven zelf financierde (en dus bijvoorbeeld ook geen profesooraat bekleedde aan de Leidse universiteit) zal eveneens hebben bijgedragen aan zijn relatieve onbekendheid in latere tijden. Die onbekendheid doet geen recht aan zijn grote belang voor het 17e-eeuwse wetenschappelijk leven en zijn plaats in de Republiek der Letteren.

Dit najaar zal een bronnenstudie over Scriverius verschijnen. De uitgave beoogt met name het onderzoek naar Scriverius en zijn werk te vergemakkelijken en te stimuleren door een overzicht te bieden van wat er, verspreid in tal van binnen- en buitenlandse bibliotheken, bewaard gebleven is van zijn omvangrijke correspondentie, van zijn vele contacten met binnen- en buitenlandse geleerden, en van zijn gedrukte werken. Zo bezit de Leidse universiteit de grootste collectie brieven van en aan Scriverius. De bronnenpublicatie biedt verder onder andere een toegang op de persoonsnamen die in Scriverius' in 1737 uitgegeven Latijnse poëzie voorkomen, en op inscripties in alba amicorum.

Soms krijgen we een inkijkje in de stimulerende rol die Scriverius speelde. Zijn belangrijkste werk is een geschiedschrijving. De *Principes Hollandiae, Zelandiae, et Frisiae*, verscheen in 1650 en werd later vertaald door Jacob van Oudenhoven (*Oude en nieuwe beschryvinge van Holland, Zeeland en Vriesland*, 1667). Deze predikant en geschiedschrijver memoreert in een van zijn geschriften: 'In myne Studie op de Academie van Leyden hadde ick occasie om te kunnen hooren de Lessen van den Hooghgeleerden Professor der Historie Gerardus Vossius. Daer kreegh ick familiere

C. Vischer, *Portret van Petrus Scriverius op 74-jarige leeftijd*. 1649/1650. [PK-P-109.856].

kennisse met den grooten History-Schryver Petrus Scriverius, die soo langhe geduert heeft, als hy voorders geleeft heeft, ende door dien goeden Vriendt raecten ick aen kennisse met dien grooten Daniel Heinsius, Philippus Cluverius, Petrus Bertii ende Marcus Zuerius Boxhornius, Mannen daer men niet by en conde komen, sonder van de Historien te hooren, ende tot ondersoeck van deselve gaende gemaect te worden.'

Uit Van Oudenhovens opmerking komt Scriverius naar voren als een toegankelijke geleerde, die even vriendelijk, stimulerend als behulpzaam is. Scriverius zorgt voor de nodige introducties en Van Oudenhoven heeft over een lange periode contact met hem. En hier moeten we het wat hun betreft mee doen, want er is geen correspondentie tussen beiden bekend, noch een albuminscriptie of enig lofdicht.

Michiel Roscam Abbing is fellow bij het Scaliger Instituut 2010. Hij werkt aan de publicatie van *Petrus Scriverius Harlemensis (1576-1660). A Key to the Correspondence, Contacts and Works of an independent Humanist*, Leiden (Foleor Publishers). [Te verschijnen].